

Јелена Миљковић Матић*
Институт за политичке студије, Београд

ТЕЗА ДА СУ СРБИ СТАРОСЕДЕОЦИ БАЛКАНА НИЈЕ У НЕСКЛАДУ СА ХРИШЋАНСТВОМ**

Сажетак

Главни ток српске хуманистике априорно одбацује тезу о аутохтоности Словена на Балкану као псеудонаучну идеју. Уз њих су у последње време пристали и двојица теолога, који су напад на аутохтонистичку тезу проширили тврдњом да је она не само ненаучна него и да угрожава српски идентитет који се оснива на светосављу. У овом раду побијамо њихове тврдње да је теза да су Словени аутохтони на Балкану неспојива са хришћанством, да је извор и проносилац јереси и паганства, и да као таква представља опасност за националну безбедност српског народа чији идентитет угрожава. У оквиру аутохтонистичке тезе ради велики број истраживача, професионалних и аматера, али ту има и људи који аутохтонизам злоупотребљавају ради остварења неких својих циљева, међу којима може да буде и промовисање паганства и јереси. Потпуно је неосновано само на основу ових последњих извођења генерализације да је аутохтонизам против-хришћански усмерен, а што теолози чине. Такође, као аргумент којим оспоравамо њихову тврдњу истичемо пример Владике Николаја који је достигао светост док је истовремено поклањао поверење изворима и резултатима истраживања који се крећу у оквирима аутохтонистичке тезе. Закључујемо да не постоји ни формална нити материјална основа са које се може тврдити то што тврде теолози у погледу аутохтонистичке тезе.

---

* jelena.miljkovic.matic@ips.ac.rs

** Рад је настао у оквиру научноистраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство наука и технолошког развоја и иновација.

Кључне речи: аутохтонистичка теза, хришћанска основа српства, неопаганизам, Милош С. Милојевић, Владика Николај (Велимировић).

УВОД

Верујем да је већина читалаца овог текста упозната са борбом коју воде научници главног тока српске хуманистике, нарочито историчари и археолози, против тзв. псеудонауке или псеудоисторије. Ову етикету они додељују истраживањима у којима је присутан критички однос према научним тезама за које сматрају да су утврђене као материјална истина, док их друга страна види као научну истину, подложну преиспитивању. Централно спорно питање је око присуства Срба на Балкану: док наука главног тока тврди да су Срби дошли између 5. и 7. века и да то не може да се доводи у питање, дотле друга струја дозвољава могућност да су Срби овде били много раније, можда и као први људи на Балкану, аутохтоно становништво. Овде ћемо се због тога за ову струју користити називима *аутохтонисти* и *аутохтонистичка теза*.

Природу ове борбе нећемо овде представљати. Та тема заслужује посебну обраду. Овде ћемо се посветити чињеници да су се реченим научницима главног тока српске хуманистике однедавно придружили и поједини теолози (Мрђеновић 2021; Марковић 2022). Њихов циљ, међутим, није одбрана једне научне теорије од критике. Теолози су се у ову ситуацију укључили као браниоци хришћанске вере и светосавске основе српске нације.

ПРЕДМЕТ И ЦИЉ

Ова два теолога сматрају да је заступање аутохтонистичке тезе неспојиво са хришћанством, те да је нужно повезано са пропагирањем паганства и јереси. Тако Димитрије Марковић пише да „неодвојиви део њиховог рада [рада псеудоисторичара] чини пропагирање паганизма и заступање најразноврснијих јеретичких учења” (Марковић 2022, 10), док Немања Мрђеновић налази да је „за духовни живот православних хришћана опасно повести се за неоромантичарским идејама” и да „Срби не могу истовремено бити и

најстарији народ који живи на равној Земљи¹ и Христови светосавци, јер једно учење искључује друго” (Мрђеновић 2021, 360-366). Исти став о међусобној искључивости аутохтонизма и хришћанства садржи Марковићева изјава, која има стилску форму излагања друштвене законитости, али не и неопходан логички однос који би показао узајамну зависност два услова: „Урушавање поверења у Цркву и удаљавање од православља је процес који *тече истовремено и преплиће се* са процесом урушавања поверења у историјску науку и води ка циљу урушавања националног идентитета” (Марковић 2022, 181; наше наглашавање курзивом).

Видимо да теолози овде виде двоструку опасност: како за душе појединаца који потпадну под утицај аутохтонистичких идеја, тако и за читаву српску нацију, чију духовну основу, утврђену у хришћанском православљу, они тврде да аутохтонистичка теза подрива. Тако теолози иступају у одбрану духовног темеља нације, а самим тим и у одбрану њеног опстанка. У таквој интерпретацији, заступање аутохтонистичке тезе је представљено као опасност за националну безбедност, зато што „води извршењу етноцида” као „уништавања културе, језика и идентитета једне етничке групе” (Марковић 2022, 155).

У наводима које смо до сада дали већ видимо значајне слабости аргументације теолога. Ипак, желимо да у потпуности оспоримо њихово становиште о непријатељству између аутохтонистичке тезе и хришћанства. То је важно због тога што је потребно да се читава расправа о присуству Словена на Балкану врати у границе научног проучавања прошлости, где јој је и место, а да се борба за очување националног идентитета усмери према онима који га подривају, а не према научној тези коју евентуално злоупотребљавају за то.

Важан структурни елемент напада на аутохтонистичку тезу чини неправљење разлике између многих њених заступника, који се иначе међусобно могу врло лако и јасно поделити према различитим критеријима. Овде ће нам послужити подела према критерију њихове научне спремности: на професионалне, аматерске и лажне научнике. Сличну поделу је већ начинио Димитрије Марковић, с

¹ Теза о равној Земљи, планети која је плоча а не кугла, представља посебно учење које се анонимно проноси интернетом (BBC News 2019). Она се никада не појављује у вези са српском аутохтонистичком тезом, па није било научног разлога да је Немања Мрђеновић изненада уведе у закључак своје расправе о аутохтонизму.

том разликом што код њега нема прве групе – професионалних научника. Вероватно због тога што се њихов рад не уклапа у тезу о аутохтонизму као псеудонауци, коју је Марковић некритички усвојио од главне струје српске хуманистике. Зато он разликује само аматерске научнике („добронамерни заблудели љубитељи науке”) и лажне научнике („преваранти”), додајући још две групе на основи нејасног критерија. То су шаролика група оних који се на основу неке старе славе мешају свуда, па и тамо где нису стручни; и „људи са менталним поремећајима” (Марковић 2022, 150). Иако нам је помогла да осмислимо нашу поделу, ова Марковићева подела није употребљива као таква због одсуства јединственог критерија поделе и идеолошки мотивисаног превиђања категорије прописно ишколованих научника који се квалитетно баве оним за шта су стручни а у оквиру теорије о давном присуству Срба на Балкану.

Разлика између професионалних научника и аматера је видљива у методолошком квалитету њиховог рада, док се лажни научници ни не баве уистину истраживањима, чак ни методолошки лошим, пошто се њихови циљеви не налазе у области сазнања о прошлости. Са њиховим опскурним наступима и делатностима се читаоци могу упознати у литератури која се противи аутохтонистичкој тези, па и код наша два теолога (Mrđjenović 2021, 356-363; Marković 2022, 60-69; 198-316). Лажни научници својим позивањем на аутохтонистичку тезу ову компромитују и управо они могу бити ти који угрожавају хришћанску основу српства под плаштом аутохтонизма. Опет, управо њих најрадије узимају противници аутохтонизма као репрезентативне представнике аутохтониста. На тај пут су стали и теолози, па су, идући њиме на свој начин, „унапредили” један проблем српске научне заједнице у проблем националне безбедности којим треба да се позабави држава (Марковић 2022, 149-155).

МЕТОД

Овде ћемо оповргавати тврдњу да је аутохтонистичка теза противник хришћанства на два начина: истицањем њене логичке неоснованости и истицањем супротне чињенице. Тако ћемо дати два аргумента: прво, да је то неоснована генерализација и, као друго, пример човека, Владике Николаја, у коме су успешно уједињени хришћанска вера и поверење у резултате аутохтонистичких истраживања.

ПОБИЈАЊЕ НЕОСНОВАНЕ ГЕНЕРАЛИЗАЦИЈЕ

Тврдња да је пропагирање паганизма и заступање најразноврснијих јеретичких учења неодојиви део рада свих оних које научници главног тока српске хуманистике називају псеудонаучницима представља неосновану генерализацију или произвољну тврдњу теолога. Она је представљена као генерализација у чију се корист истичу репрезентативни представници, типични примери, а у ствари је произвољна тврдња илустрована пробраним примерима који је подржавају.

Немања Мрђеновић наводи шест имена, а Димитрије Марковић десет, да њима поткрепе тврдњу да аутохтонистичка теза аутоматски доноси борбу против хришћанства. Марковићевих десет примера јесу заиста противници српског православља, али они могу да сведоче само сами за себе, а никако за све аутохтонисте. Мрђеновић је чак успео да само три од својих шест примера обухвати анализом под насловом „Богословска лутања неоромантичара” (Мрђеновић 2021, 360-363), док је кратко поглавље „Верска опредељеност неоромантичара” донело само апстрактне, непоткрепљене тврдње о неопаганској оријентацији „многих припадника овог квазинаучног круга” (360; наше наглашавање курзивом).

На истом месту је Мрђеновић набројао и неколико имена познатих личности у српском друштву – политичара, новинара, књижевника – за које је изјавио да симпатишу неопаганство, којим поводом је изрекао и следеће значајно запажање: „Наравно, нису сви међу њима и неоромантичари, као што се *ни сви неоромантичари не идентификују са неопаганизмом*” (360; наше наглашавање курзивом). Овом неусиљеном, здравом логиком Немања Мрђеновић побија сопствену тезу да су аутохтонизам и неопаганизам нужно повезани. То и ми овде желимо да докажемо, да бисмо то искористили као аргумент за став да у борби против рушилаца духовне основе српског националног идентитета не треба нападати аутохтонистичку историографску тезу, јер она сама по себи није непријатељ светосавља.

Немања Мрђеновић ипак у свом тексту инсистира на том односу међусобног искључивања између светосавља и аутохтонизма: „Ако је једини избор: славна (и пропала) прошлост паганског српства и светла есхатолошка будућност у Христу, треба знати да се не могу истовремено служити оба господара” (366). Ова теза о неспојивости прехришћанске прошлости са хришћанском садашњошћу код једног

народа јесте лажна дилема између тобоже два неспојива национална идентитета, о чему ће овде ниже бити речи када погледамо како се пред тим проблемом понашао Владика Николај.

ХРИШЋАНИН МИЛОШ С. МИЛОЈЕВИЋ

Свако ко то жели може да се упозна са радом разних професионалних научника – филолога, етномузиколога, историчара, етнолог, археолога – и аматерских истраживача, чији налази и закључци на разне начине релативизују тезу о досељавању Срба на Балкан у 7. веку, па да се увери да се велики број њих не залаже за паганство или јеретичке хришћанске ставове, нити се уопште дотичу питања вере. Штавише, међу њима има оданих и исправних хришћана. У такве спада и сам Милош С. Милојевић, познат као „зачетник српске неоромантичарске идеје” (Мрђеновић 2021, 351).² Његовим примером ћемо антиципирати други наш аргумент који наводимо у прилог тврдњи да теолози нису у праву када повезују аутохтонизам и урушавање хришћанства код Срба.

Пре свега, Милојевић хришћанство пише великим словом – Хришћанство – из чега већ закључујемо да га високо вреднује. И заиста, он се експлиците изражава о хришћанству као о ономе што је „учинило добра народима, озаривши га лучом истине божствене науке и човекољубља” и назива га „светом, најчистијом и правом божанственом вером”. Потом каже да „једини на свету Срби примише ову свету и праву веру добровољно, те стога и имају славе као успомене ове светиње и блага, којима се одликују од свију народа на свету као и трпеливошћу других и туђих вера” (Милојевић 2004, 20).

Милош Милојевић очигледно није вером посрнуо због тога што се бавио истраживањем прехришћанске српске историје да би доказао да Срби нису постали јуче. Он чак српско хришћанство истиче као најважнију, најизразитију и највреднију националну одлику, и то много пре него што је ико у науци и есејистици размишљао о духовним основама српског националног идентитета. Уместо да су православни теолози, кад већ спомињу Милојевића, узели у заштиту

---

² Милојевић није зачетник саме идеје, већ је први научник који се у потпуности посветио аутохтонистичким истраживањима. Што се тиче научне разраде идеје, далеко пре Милојевића, 1818. године, резултате свог истраживања о томе да се латински језик оснива на српском објавио је Павле Соларић, велико име из епохе српског просветитељства (Соларић 2018).

свог брата у Христу пред идеолошким прогоном коме је изложен у научној области, Димитрије Марковић упућује веома грубе речи на његов рачун (Марковић 2022, 163) без да за то има икакав разлог и оправдање у тези коју заступа – да је аутохтонизам противник хришћанства; док код Мрђеновића налазимо једно краће излагање о Милошу Милојевићу, где аутор просто некритички пристаје уз пресуду која је над академиком Милојевићем изречена пре више од једног века и која се отада само понавља да би се утврђивала као опште место у историји српске историографије (Мрђеновић 2021, 351).

Уосталом, да је Милојевић имао иоле другачији однос према хришћанству сигурно је да његови текстови не би били штиво Владике Николаја – као што су то били.

ВЛАДИКА НИКОЛАЈ КАО ДОКАЗ ДА АУТОХТОНИСТИЧКА ТЕЗА НИЈЕ ПРОТИВНИК ХРИШЋАНСТВА

Владика Николај је био уверен у истинитост неких ставова који потпадају под аутохтонистичку тезу а да то није утицало на њега ни у смислу губљења или кварења православне вере и усвајања паганства, нити на квалитет његовог теолошког и просветитељског рада због кога га је Свети Јустин Ћелијски назвао највећим Србином после Светог Саве, Равноапостолним, Светим и другим Златоустом (Ава Јустин 2021, 358-364).

Лично познајемо присталице аутохтонистичке историографије који истовремено православно верују и живе црквеним животом, као што сигурно могу и неки од наших читалаца да се сете примера из свог личног искуства. Ипак, овде нам то неће бити аргумент. Овде се позивамо на пример Владике Николаја због тога што су његови ставови јавно доступни, па је тако и наша аргументација подложна провери. Због тога Владика Николај овде представља ону пресудну чињеницу којом се руши основа на којој стоји теолошко противљење аутохтонизму. Како је то истакао Карл Попер у свом чувеном примеру за оповргљивост теорије: довољан је само један црни лабуд да оповргне тезу да су сви лабудови бели. Овде је Владика Николај тај супротни доказ који ће оповргнути тврдњу да је аутохтонизам неспојив са хришћанством, па и да је његов непријатељ.

Основу теолошког напада на аутохтонистичку тезу чини произвољна генерализација која каже да се сви они који имају

критички став према научној тези о досељавању Срба на Балкан почетком Средњег века неминовно залажу за кварење хришћанства и повратак паганизму. Даље, ова тобожња генерализација улази као прва премиса у силогизам којим се научни проблем претвара у проблем националне безбедности: 1) аутохтонистичка теза је противник хришћанства; 2) хришћанство представља духовни основ српства => аутохтонизам угрожава духовни основ српства. Владика Николај материјално оспорава прву премису, коју смо већ оспорили са њене логичке стране као неосновану генерализацију – уосталом, оспорио је и сам њен заступник, како смо навели Мрђеновићево опажање да нису сви аутохтонисти уједно и заступници неопаганизма.

Наглашавамо да Владиду Николаја нисмо овде узели као заступника свих аутохтониста. Рекли смо горе да нема оправдања да се сви они обједињују, већ да их треба пажљиво категорисати да би се о њиховом раду могло научно расправљати. Владика Николај овде представља успешан спој између два уверења за која наши теолози тврде да се међусобно искључују, а то су светосавље и присуство Словена на Балкану далеко пре почетка Средњег века. Ограничавамо се на доказивање да аутохтонистичке идеје и истраживања нису неспојиви са хришћанством, нити су усмерени против њега и нужно повезани са паганским или јеретичким уверењима.

То је важно доказати да би било јасно да је пропагирање паганства, као и кварење и ружење хришћанства посебан вид вирусног деловања у српској култури, које злоупотребљава аутохтонистичку тезу а не произлази из ње. За злоупотребу научне идеје није крива идеја него они који је злоупотребљавају. Ако се томе жели стати на пут, треба зауставити злоупотребу, а не криминализовати идеју и са њом онда и све оне поштене истраживаче који је испитују, па макар они били и неуки аматери.

ВЛАДИКА НИКОЛАЈ СМАТРА ДА СУ СЛОВЕНИ НА БАЛКАНУ БИЛИ ВЕЋ У ВРЕМЕ АПОСТОЛА

У неколико текстова, међу мноштвом које је Владика Николај написао, можемо наићи на доказе о његовом интересовању за питања на која одговор покушавају да дају аутохтонистичка проучавања. Један од таквих текстова је књига *Охридски пролог* (Епископ Николај 2016в). Ту је Владика Николај дао за сваки дан у години неколико врста текстова, међу којима се налазе и кратка житија светитеља

који се тога дана прослављају. Он понегде, пригодно, износи своје уверење да је балкански или панонски светитељ из првих векова хришћанства био „Словенин”, а у по једном случају „Словенац” и „Србин”.

Димитрије Марковић је такође приметио ову појаву у Владикином житију Свете Петке,³ које ми овде не узимамо у обзир јер не припада првим вековима хришћанства. Штавише, Владикино уверење да је Света Петка Српкиња дели, према Марковићевим речима, и Свети Јустин Ћелијски. Марковић има потребу да некако оправда ово „скандалозно“ изјашњавање двојице српских светитеља о етничкој припадности Свете Петке, па пребацује одговорност са њих на изворе података које су користили, тј. на књиге и народно предање у којима се наводно садржи ова неистина, а из којих су они с наивним поверењем преузели нетачан податак о Светој Петки (Марковић 2022, 163). Ипак, како изношење ове страшне неистине о Светој Петки од стране двојице светитеља „за православне вернике може бити саблажњиво”, Марковић, поред оправдања којим их је разрешио одговорности, доноси још и опширан навод из расправе Димитрија Богдановића *Ликови светитеља*, из кога сазнајемо да у житију светитеља није толико важна историјска истина колико она духовна (163-164).

На тај начин је Д. Марковић покушао да превазиђе овај „испад” Светих Владике Николаја и Јустина Ћелијског, прећутавши све оне друге примере истог њиховог става, а које ми овде намеравамо баш да истакнемо. Сада ћемо видети да Владикина тврдња да је Света Петка била Српкиња није тек незгодна заблуда, у коју га је довело коришћење лоших извора података, већ је израз његовог одлучног одредења да у конкуренцији између две историографске тезе о Словенима на Балкану своје поверење поклони аргументима аутохтониста, а не оних историографа који говоре о досељавању Срба у раном Средњем веку.

Побројмо места у *Охридском прологу* где Владика Николај говори о словенској припадности балканских светитеља из првих векова хришћанства:

- Свети мученици Енен, Нирен и Пен (2. фебруар/20. јануар): „Сматрају се првим мученицима словенским који се спомињу у историји. Називају се Скитима и ученицима св. апостола

³ Осим у *Охридском прологу*, Владика Николај о овој светитељки пише и у тексту о различитим српским подвижницима (Епископ Николај 2016б, 818)

- Андреје. Пострадали [...] с десне стране Дунава, близу Варне.”
- Свештеномученик Иринеј, епископ сремски (8. април/26. март): „Мисли се да је био Словенин [...] Пострадао [...] у време Максимијана.”
  - Свети мученик Тибал (11. мај / 28. април): „Словенин из Паноније. У време Диоклецијана беше страшно мучен за веру Христову, и пострада у месту Цибалу.”
  - Света великомученица Ирина (18/5. мај): „Живела у времена апостолска на Балкану у некоме граду Магедону где њен отац Ликиније беше малим царем. Неки мисле да је била Словенкиња. [...] Св. Тимотеј, ученик апостола Павла, крсти њу и њене дворкиње и донесе јој посланице апостола Павла на читање.”
  - Свети Мартин и Ираклије (18/5. мај): „Словени. Беху гоњени од јеретика, аријеваца, у Илирији. [...] скончаше земни живот у 4. столећу.”
  - Свети мученик Александар (26/13. мај): „Словенин [...] у војсци цара Максимилијана [...] целат сврши свој посао 298. године.”
  - Свети Никита, епископ ремесијански (7. јул/24. јун): „Друг и врсник св. Павлина Нолског [+ 431.] Изгледа да је био Словенин и као такав да је проповедао Јеванђеље међу Словенима у области нишко-пиротској. [...] Упокојио се св. Никита у 5. веку.”
  - Преподобни Теофил исповедник (23/10. октобар): „Пореклом македонски Словенин негде од Струмице. [...] мирно сконча 716. године.”
  - Свештеномученик Викторин, епископ патавски (15/2. новембар): „Многи држе да је био Словенац по пореклу. [...] Пострадао за веру Христову око 303. године.”
  - Свети Јустинијан, цар византијски (27/14. новембар): „Пореклом Словенин, вероватно Србин из околине Скопља. Словенско му је име Управа. [...] Скончао мирно 14. новембра 565. године.”⁴

---

⁴ О Јустинијану пише Владика Николај и на другим местима. На пример, 1923. године пише да је овај „највећи цар Словенин што је икад постојао” много учинио за балканске Словене, своју „браћу по крви” (Епископ Николај 2016г, 763). Или, 1913. године га само наговештава, када каже: „у време Аја-Софије, и великих Сабора, и Словенског царовања” (Епископ Николај 2016д, 22); или директније: „Руси су примили хришћанство благодарећи највише цркви

Пажљив преглед ових навода даје следећа сазнања. У вези са шест имена (св. муч. Тибал, св. Мартин и Ираклије, св. муч. Александар, преп. Теофил и св. Јустинијан) Владика Николај исказује одлучан став о словенској припадности светитеља, док код осталих седам светитеља показује опрез. Ту се он служи изразима којима се заклања иза општег становишта: „сматрају се”, „мисли се”, „неки мисле”, „изгледа да је био”, „многи држе”.

Димитрије Марковић је навео неке од могућих извора из којих је Владика Николај узимао податке о словенској припадности светитеља. Но, за наш циљ овде није значајно питање извора, него Владикино поверење према њима. Изрази којима Владика Николај исказује јачу или слабију увереност у словенску припадност светитеља не би требало да потичу од степена поузданости тих извора. Јер, то би значило да за оних шест светитеља о чијој словенској припадности он исказује чврст став постоји недвосмислено и неоспорно сведочанство да су били Словени. Такви примарни историјски извори би имали огроман и вишеструк значај и за њих би наука свакако знала. То што Владика Николај као да показује неодлучност у погледу словенске припадности неких светитеља може да се објасни на други начин.

У време када је писан *Охридски пролог*, што значи пре 1928. године, када је објављен први пут, аутохтонистичке су тезе већ неколико деценија уназад биле уклоњене из институционалне српске историографије као ненаучне, а њихови најистакнутији заступници омаловажени као непоштени и нестручни, као псеудоисторичари како их данас етикетирају противници аутохтонистичке школе. Но, како је Владика Николај овде показао да пристаје уз тезу о давнашњем присуству Словена на Балкану, може бити да је местимичним исказивањем опреза по том питању хтео да максимално ублажи свој стил да би показао поштовање према научним ауторитетима који мисле другачије и да тако избегне могућност да његово изјашњавање у корист аутохтонизма буде схваћено као пркос и провокација уместо као просто изношење чињеница. Искључујемо могућност да је хтео да лажно представи степен своје уверености, умањујући га зато да не угрози свој углед чврстим заступањем аутохтонизма. Да се тога плашио, најсигурније би му било да ни не спомиње уверење које може да га компромитује. У читавом *Охридском прологу* Владика Николај једва да је понегде истакао етничку припадност светитеља,

---

Свете Софије, сјајној задужбини цара Јустинијана, пореклом Србина, и тако Свети Балкан духовно је родио Свету Русију” (Епископ Николај 20166, 814).

тако да чини изузетак онда када истиче балканске Словене из првих векова хришћанства. То нам сведочи о његовој јасној намери да промовише аутохтонистичку тезу уз коју он лично пристаје, а коју главни ток српске хуманистике одбацује.

Владика Николај представља пример хришћанина који је достигао светост док је истовремено веровао налазима оних истраживача који су доказивали да су Словени на Балкану и у Панонији присутни најмање од почетка Нове ере. Да је осетио како га то поколебава у православљу, тако што га увлачи у јеретичко или паганско мишљење, нема сумње да би престао да се занима за ту тематику. Такође не треба сумњати у то да би у својим безбројним просветитељским обраћањима народу упозоравао на опасност коју аутохтонистичка теза представља за духовно здравље појединца и нације.

Све се одвијало управо супротно од тога: током скоро стотину година свог присуства међу Србима *Охридски пролог* представља непомућени извор здраве и лековите светосавске духовности, док ауторово уверење да су неки балкански светитељи из првих векова хришћанства били Словени не квари ни у најмањој мери висок хришћански квалитет књиге. Такође, нигде у његовим сабраним делима не видимо да се Владика Николај некада окренуо против аутохтонистичких теза и истраживања.⁵

У овој тачки нашег излагања већ можемо да кажемо да смо, истицањем супротних примера, Милоша Милојевића и Владике Николаја, оповргли тврдњу да теза о аутохтоности Словена на Балкану нужно стоји у опозицији са православном вером и хришћанском основом српства, а у обавезном односу са пропагирањем јереси и паганства. Међутим, код Владике Николаја има материјала за анализу која превазилази овај наш ограничени циљ. Он је теоријски разрешио проблем који би могао да се појави као последица истраживања прехришћанске прошлости. То је бојазан да поистовећивање са паганским прецима може да угрози хришћански духовни темељ на коме стоји лична и национална српска самоспознаја.

---

⁵ Постоји једно место где је он писао о досељавању Словена на Балкан из Закарпатја (Епископ Николај 2016а, 312-313 и 392). То се да објаснити на два начина: прво, текст је писан на енглеском језику, за страну публику коју би аутохтонистичка теза само непотребно збунила; и друго, то је писао у време Великог европског рата, када је могуће да још није био упознат са аутохтонистичком тезом, или није био још увек уверен у њену историјску истинитост.

КАКО ВЛАДИКА НИКОЛАЈ ВРЕДНУЈЕ СРПСКУ ПРЕХРИШЋАНСКУ ПРОШЛОСТ

Не једном је Владика Николај исказао своју начелну периодизацију историје – светске, народне или личне – која се заснива само на хришћанском критерију. Најнепосредније је то рекао овако: „Историја света има свега два поглавља: Нехришћанство и Хришћанство, тј. Болест и Исцелење” (Епископ Николај 2016б, 601). У том смислу он пише и у једном кратком тексту из 1932. године, где каже да историја Срба и Бугара почиње са њиховим примањем хришћанства. Пре тога ови народи немају историју, „или ако је имају то је хаотична повест једне хаотичке расе. То је све једна магла, једно ништа, Православна вера увела је балканске Словене у историју” (Епископ Николај 2016г, 763).

Не разликује се од тога оно што је рекао Димитрију Љотићу, у једном разговору који нам Љотић препричава. Разговарали су о тези Милоша С. Милојевића да су Срби распрострањени по целом древном свету. Ево како нам Љотић преноси оно што је Владика том приликом казао:

„6. октобра 1934. године био сам у Смедереву са владиком Николајем. Не знам како и зашто запитао сам га:

– Преосвећени! Да ли сте читали Милојевића, који је по целом свету налазио српске трагове?

Он ми је одговорио да није. А ја, сматрајући да стварно није, почео сам му причати о свему. Када сам завршио он рече:

– Верујем да су Кинези подигли кинески зид да би се спасили од рушилачке навале Срба. Даље верујем да Тукидид, који је писао о дивљим Скитима, није знао да су они претци Срба. А Омар, који је запалио Александријску библиотеку, сигурно да је у својој војсци имао Срба. Верујем да до осмог века сва рушења, где год је било зла и силе, рушења, пљачке и убијања, да то нико други није вршио него Срби. Све до деветог века када су се окалемили са Христовом гранчицом. Од тога доба дају благородно воће; али не сви. И као што је са окалемљеном гранчицом која даје лепо воће, тако и она дивља, која из дивље подлоге расте, даје ситно, горко и опорно воће, тако исто и код нас је случај. Толико да се зна шта је од Христа, а шта без њега.” (Љотић 2004, 7).⁶

⁶ За овај разговор сазнали смо из текста Немање Мрђеновића који овде користимо (Мрђеновић 2021, 351). Мрђеновић, међутим, не преноси главно

Наведене речи Владике Николаја можемо да схватимо дословно, тако као да је он без оклевања прихватио све тезе Милоша Милојевића о свеприсутности Срба у историји Старог света. Али то не би било исправно тумачење због тога што не узима у обзир целину његовог излагања. А смисао целокупног његовог одговора Димитрију Љотићу јесте у контрастирању прехришћанских и хришћанских Срба, где први, све и ако су били бројем најмоћнији народ на свету, ипак нису оставили иза себе никакав доказ о својој величини и значају, никакву културу, и то зато што нису имали добру духовну основу. Њихова моћ није могла да се манифестује стваралачки, већ само деструктивно. Све је било само „хаотична повест једне хаотичне расе“, „магла“ и „једно ништа“, као што је писао две године пре разговора са Љотићем. То је тако било са Србима све док српски владари нису почели да служе Христу, поготово откада је Свети Сава одлучно то ставио у задатак свим наследницима свог оца, владара и светитеља, и организовао хришћанско просвећивање народа. Тада је наједном српска величина добила духовну димензију у једном малом делу тог огромног народа, па су немањићи Срби нагло процветали у једну од највећих култура европског Средњег века, очували се у исламском ропству и повратили национални углед у модерном добу, очувавши притом своје старо и велико име. Све само захваљујући томе што су се ставили у службу Христа.

Спис Владике Николаја под насловом *Српски народ као Теодул*, који је настао у зиму 1941-42. године, изгледа да је разрада те мисли коју је изложио Димитрију Љотићу.⁷ У уводном делу текста Владика Николај износи неке аргументе у прилог старине

излагање Владике Николаја, него разговор препричава тако да од својих читалаца затаји да се Владика Николај ту изјашњавао као да одобрава тезе Милоша Милојевића о моћним Србима свуда по свету. Својим скраћивањем Владикиног излагања Мрђеновић читаоце усмерава према закључку да се Владика за Милојевића уопште није интересовао. Он је разговор, који смо горе навели у целини, препричао овако: „Димитрије Љотић наводи да је 6. октобра 1934. разговарао са Светим Владиком Николајем (Велимировић) о делима Милоша Милојевића, за које Свети Владика вели да их није читао“. Очигледно је да и Немања Мрђеновић, исто као и Димитрије Марковић, осећа велику нелагоду пред чињеницом да је Владика Николај по уверењу био аутохтониста, па покушава да некако спасе Владикину репутацију. Ова незгодна чињеница не може да се усагласи са Мрђеновићевим непријатељством према аутохтонистичкој тези које је некритички прихватио од заступника конкурентске тезе о досељавању Словена.

⁷ Треба приметити да је и Димитрије Љотић разрадио ову значајну Николајеву

српског имена и порекла Срба из Индије, из чега се види да је у међувремену, вероватно по Љотићевој препоруци, читао Милоша Милојевића (Милојевић 2004, 22-62) и прихватио од њега најмање то што је ту навео.

Уништена научна репутација Милоша Милојевића није спречила Владика Николаја да чита његове књиге и прихвати неке његове ставове. Другим речима, да га схвати озбиљно и да прихвати његову аргументацију. Такође, ни то што је, како видимо, сам имао ниско мишљење о прехришћанским Србима није било препрека да се интересује за постигнута историографска сазнања о њима. Показао нам је тиме Владика Николај да то што прехришћанска српска историја има у сваком погледу неупоредиво мању духовну, културну, друштвену и политичку вредност од оне хришћанске и што су се њеним проучавањем бавили људи које главни ток српске науке шиканира, не значи да је знање о тој историји безвредно, да се не треба занимати за њу и проучавати је, нити да дела тих аутора треба априорно одбацити као у потпуности научно безвредна.

У тексту *Српски народ као Теодул* Владика Николај нам даје и елементе на основу којих можемо реконструисати његов општи поглед на српску историју. Он пише овако:

„Историска судба србскога народа јасна је тек од Немање на овамо, а то значи само једна једина десетина србске историје позната нам је, а девет десетина непознато. То јест, србска историја оцртава се пред нама јасно тек за последњих 800 година. ... Ми Словени знамо добро само нашу крштену историју. Наша паганска, прехришћанска прошлост је без јасноће и без славе. Сва наша слава је у периоду наше крштене историје.” (Епископ Николај 2016б, 654)

Простим рачуном долазимо до тога да Владика Николај сматра да српски народ постоји осам хиљада година. Ако узмемо да он као хришћанин држи да је, сходно Светом Писму, укупна историја човечанства отприлике толика (Арсенијевић 2018, 183), то значи да су Срби првобитни народ, из кога су се онда морали разгранати сви други народи. Само је онај део тог народа који је своју првобитну традицију оплеменио хришћанством на организован начин – под владарима који су се ставили у службу Божју, уместо појединачно као светитељи из првих векова о којима пише у *Охридском прологу* – сачувао и име и неке елементе аутентичне српске културне традиције.

мисао на свој начин, што је и био повод да преприча њихов разговор на почетку свог излагања.

Зато Владика од осам хиљада година српске историје сматра вредном само последњу десетину, у којој су српски хришћански владари повели свој народ путем спасења, личног и свенародног.

ВЛАДИКА НИКОЛАЈ О ПАГАНСКОЈ ПРОШЛОСТИ ХРИШЋАНСКОГ НАРОДА

Владика Николај уочава опасност од губљења православног фокуса до кога долази када човек борави у неким другим духовним амбијентима. О тој опасности пише Немања Мрђеновић: „многима је [...] подметнута прича о народу најстаријем и сада им више светосавски идентитет није довољан”, тако да они „далеко више времена проведу маштајући о непозатој прошлости наших предака него о спасењу своје душе” (Мрђеновић 2021, 365). И не само да се драгоцено време овог живота троши на неспасавајућу делатност, него је величање Срба као најстаријег народа „симптом прелести, духовне болести”, сматра он (366). У том смислу, Владика Николај исказује радост што су прехришћански Срби били културно инфериорни, због тога што од оног тренутка када су постали хришћани није било ничега вредног из претхришћанске епохе чему би се враћали, ничега да омета српску хришћанску самоспознају и устремљеност. Он пише:

„То ограничено знање наше историје има и једну добру страну. Јевреји, Индијани, Грци, Римљани, Кинези знају своју прошлост од неколико хиљада година. То их чини гордим, и то их збуњује и успављује. Нарочито крштене народе, Грке и Римљане. Ови се хвале својим паганским херојима и философима исто као својим хришћанским свецима и мученицима. И то их двоји, то их збуњује и слаби.” (Епископ Николај 2016б, 654)

Иако звучи уверљиво, ово излагање је ипак само једна мисаона конструкција, једна реченица која нема искуствену потврду. Она се нашла у тексту као елемент који треба да подвуче основну тезу, која се налази у наслову текста, а која гласи да су Срби одређени да буду Божје слуге. Њоме Владика наговештава да је Господ Србима приредио посебно погодне услове за остварење њиховог задатка, а који се састоје у немогућности сећања на паганску прошлост из које нема никаквих трагова. „Основна и непрекидна линија српске историје за последњих 800 година може се изразити са две речи СЛУЖБА ХРИСТУ”, пише Владика Николај, пошто је претходно

објаснио да „историска судба народа” јесте „драматична улога појединих народа према плану Божјем” (Епископ Николај 2016б, 654). За остварење тог задатка према плану Божјем Србима није ни потребно нити важно да знају своју паганску прошлост. Чак је и згодније да је не знају, па су зато и благословени одсуством свега што би их могло на њу подсећати, те двојити, збуњивати и слабити у остварењу њихове судбе.

Не можемо ништа да кажемо око Божјег промисла о Србима, али о аргументацији Владике Николаја можемо да кажемо да није основана на чињеницама, него да је чиста теоријска конструкција. То постаје јасно када се погледа на веру тих Грка и Римљана (то јест данашњих Италијана) које он истиче као пример хришћанских народа са величанственом паганском прошлосту. Не видимо никако да их је у њиховој привржености хришћанству – независно сада од разлика између источног и западног хришћанства – омела њихова славна паганска прошлост, нити да су они данас у највећем броју поклоници својих античких религија због тога што их познају и проучавају. Као што данас обнову руског православља ништа не омета совјетска атеистичка прошлост, која се не одбацује него се уграђује у историјски континуитет нације. Ометања хришћанства долазе из другог правца, а не из сопствене историје. Због тога, као и због чињенице да ова Владикина напомена стоји у директној супротности са истраживањима аутохтониста за која се он сам интересује и која прихвата, од којих је неке само мало пре тога изнео у уводу, сматрамо да је у наведеном пасусу она одиграла само реторичку улогу.

Питамо се, нормално, шта би Владика Николај казао данас, када имамо велики број изванредно значајних археолошких локалитета у српским крајевима и развијена истраживања различитих питања нематеријалне културе, који неисцрпно надахњују велики број професионалних и аматерских проучавалаца аутохтонистичког усмерења. Не знамо, јер је ћутао на пример о Винчи, иако је био савременик њеног откривања и првих тумачења. Ћутао је, претпостављамо, због тога што није његово као клирика да тумачи прошлост, него да прихвата тумачења која дају научници. А ако они дају различита тумачења, он прихвата она која су му уверљива.

Ипак не можемо да се уздржимо од мисаоног експеримента у коме Владики Николају дајемо у руке књигу текстова архитекте Предрага Ристића, у којима је он реконструисао културу Лепенског

Вира, користећи се, поред осталог, и сличностима са елементима из српске традицијске културе које је проналазио живе на терену и/или описане у Вуковом *Рјечнику* (Ристић 2011, 64, 189-190, 194). Да ли би Владика ту књигу са занимањем прочитао и подржао Ристићев приступ, методе и резултате? Или би се, напротив, залагао за то да се забране таква тумачења праисторије која користе савремене српске етнографске податке и тиме подстичу идеју о континуитету од мезолита до данас – управо, током осам хиљада година, како је Владика већ и сам одредио трајање српске историје – са образложењем да идеја да су нам Лепенци можда преци угрожава православу веру народа и светосавски темељ српства.⁸ Нека свако изведе овај мисаони експеримент у условима које смо дали у овом тексту.

ЗАКЉУЧАК

Овде смо се супротставили тврдњама двојице теолога, Немање Мрђеновића и Димитрија Марковића, да је историографска теза о аутохтоности Словена на Балкану неспојива са хришћанством, да му је чак противна и нужно повезана са рекламирањем јереси и неопаганства. Важно је било оспорити ово становиште теолога због тога што су са њега они дошли до закључка да аутохтонизам угрожава и српску нацију којој је хришћанство духовни темељ, те да зато представља проблем националне безбедности а не тек проблем науке.

Централни наш аргумент којим оспоравамо теологе у овој ствари јесте пример Владике Николаја. Између две струје у српским наукама о прошлости он је поклањао поверење аутохтонистичкој, остајући у исто време хришћанин високог духовног нивоа, који је достигао светост. Тим примером смо доказали да аутохтонизам није неспојив са хришћанством, још мање је његов противник, а свакако није извориште јереси и паганства.

Због чега су наших двојица теолога закључили да је аутохтонистичка теза опасност за хришћанство? Од првих дана српске етнологије постоје људи који више или мање научно реконструишу

---

⁸ Предраг Ристић није претпостављао биолошки и етнички континуитет, него континуитет настањености и културе прилагођене датом природном окружењу, где је новије становништво увек преузимало од старијег техничка и друга знања и решења најпримеренија за ту природну животну средину (Ристић 2011, 241).

прехришћанску религију Срба. Како о тој вери не постоје никаква поуздана сведочанства, све оно што кола у јавности као знање о њој јесу, у ствари, научна или аматерска домишљања, изведена на основи разноврсних етнографских и језичких података, те паралела са многобожачким религијама других народа. Аутохтонистички идејни контекст се може користити, и користи се, да помогне у тој клизавој области реконструисања једног религијског система за који не можемо са сигурношћу тврдити ни да је уопште постојао као развијена религија, нити да било који етнографски податак представља њен прежитак до модерног доба.

У тако осетљивим анализама није тешко залутати, а поготово су погодне за злоупотребу онда када се све то представља као неоспорна чињеница о прошлости, али и онда када служи за пројектовање личних неопаганских измишљотина као фалсификата прехришћанске вере. Ово последње је могло бити оно што је подстакло наше теологе да се укључе у расправу о аутохтонистичкој тези, јер су баш такви пропагатори тобожње истине о прошлости Срба они који могу бити на задатку уништавања постојеће духовне основе српства. Немања Мрђеновић и Димитрије Марковић су кренули са исправном намером, али су погрешили у томе што су силу уништења српског хришћанског идентитета приписали самој аутохтонистичкој тези, некритички приставши уз њене прогонитеље у главном току српске хуманистике који је етикетирају као псеудонауку.

Нема основе за тврдњу да су јереси и паганство обавезни пратиоци аутохтонистичких проучавања. Противљење хришћанству не произлази нужно из уверења да су Срби староседеоци на Балкану. Проучавање прехришћанске прошлости не води нужно проучаваоца и његове читаоце ка прихватању прехришћанске религиозности. Противљење хришћанству само *може* – а не мора – да се повеже са аутохтонистичком тезом, да би се измишљена првобитна религија Срба сместила у тобоже њен историјски контекст.

Велики број аутохтониста се уопште ни не дотиче питања вере у својим истраживањима. А они који проучавају веру нису нужно и поклоници и пропагатори те вере, као што нам сведочи најистакнутији пример Веселина Чајкановића. Штавише, међу њима има хришћана. Истакли смо овде пример Милоша С. Милојевића, најпознатијег поборника аутохтонистичких истраживања, а детаљнију пажњу смо посветили примеру Владике Николаја, који показује како успешно коегзистирају хришћанска светост и аутохтонистичка историографска теза.

Завршавамо овај текст речима које нам преноси дијалектолог Драгољуб Петровић, а које је чуо од неког свог познаника. Оне нам документују здраво становиште „обичних људи” да аутохтонистичка теза не да није супротстављена хришћанству нити српству, него је и веома потребно и значајно оснажење српског идентитета у димензији световне културе, поред духовне димензије коју чини светосавље. Он каже: „Срби су Срби онолико колико су православни хришћани са својом аутохтоном културном традицијом” (Петровић 2021).

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ава Јустин Нови (Ћелијски). 2021. *Сабране беседе*. Софиографска духовна школа.
- Арсенијевић, свештеник Арсеније. 2018. *Свет првих људи*. Београд : Хришћанско просветно друштво Пирг при храму Вазнесења Господњег у Београду.
- Бојанић, Ђорђе. 2021. „Др Драгољуб Петровић о СРПСКОЈ ИСТОРИЈИ И ЈЕЗИКУ.” *Српска историја*. 30. јул 2023. <https://www.srpskaistorija.com/dr-dragoljub-petrovic-o-srpskoj-istoriji-i-jeziku/>.
- Епископ Николај. 2016а. *Сабрана дела у 13 књига - Књига III*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Епископ Николај. 2016б. *Сабрана дела у 13 књига - Књига V*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Епископ Николај. 2016в. *Сабрана дела у 13 књига - Књига VII*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Епископ Николај. 2016г. *Сабрана дела у 13 књига - Књига IX*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Епископ Николај. 2016д. *Сабрана дела у 13 књига - Књига X*. Шабац: Манастир Светог Николаја Соко.
- Ристић, Пеђа. 2011. *Истина Лепенског Вира*. Београд : Пешић и синови.
- Марковић, Димитрије. 2022. *Сербонини сведоци: Псеудоисторичари, неопагананизам и Црква*. Бајина Башта: Д. Марковић.
- Мрђеновић, Немања С. 2021. „Народ најстарији’. Осврт на квазинаучни покрет тзв. аутохтонистичке или неоромантичарске историографије код Срба”. *Црквене студије, Ниш* (18): 349-369.

Соларић, Павле. 2018. *Римљани словенских обележја*. Нови Сад: Илија Петровић.

BBC News na srpskom. 2019. „Теорије завере: Јутјуб шири веровање да је Земља равна плоча, показује истраживање”. 27. јул 2023. <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-47278994>.

Jelena Miljković Matić

Institute for Political Studies, Belgrade

**THE THESIS THAT THE SERBS ARE
INDIGENOUS TO THE BALKANS IS NOT
INCOMPATIBLE WITH CHRISTIANITY**

Resume

In this paper, we counter a set of interconnected claims: that the thesis stating the Serbs are indigenous to the Balkans is incompatible with Christianity, that it is a source and a carrier of heresy and paganism, and that it, as such, represents a threat to the national security of the Serbian people, because it attacks the Christian foundation of the Serbian identity. These claims were laid out by two theologians, who positioned themselves on the side of the mainstream of the Serbian humanities in their fight against the autochthonic thesis.

We counter this complex claim as a logically incorrect, unfounded generalisation, built upon cherry-picked examples. Those do not, in any way, represent all of the advocates of the autochthonic thesis.

We counter the claim by mentioning a counter-example, which shows that the autochthonic thesis is not incompatible with Christianity and is not necessarily associated with heresy and paganism. After briefly discussing the Christian belief of Miloš S. Milojević, the most well-known autochthonist, we gave more attention to discussing Vladika Nikolaj, as a representative example for our aim. As an orthodox Christian, he reached sainthood, while, at the same time trusting the sources and findings of studies springing from the autochthonic thesis.

We conclude there is no basis for the position that the autochthonic thesis is an enemy of Christianity, and consequently the Serbian national identity. Spoiling of the Christian basis of Serbian identity comes from another side, not from the autochthonic thesis and studies, whether professional or amateur.

Keywords: autochthonic thesis, Christian basis of Serbian identity, neopaganism, Miloš S. Milojević, Vladika Nikolaj (Velimirović).

---

* Овај рад је примљен 22. маја 2023. године, а прихваћен на састанку Редакције 25. септембра 2023. године.